
<https://doi.org/10.15407/ukrmova2019.04.047>

УДК 811.161.2'112'36

П.І. Білоусенко

Інститут української мови НАН України, м. Київ

ЄСТЬ ИЗВѢСТНОЕ ХУДОЖЕСТВО БЛ҃ГѠ И ГЛ҃АТИ И ПИСАТИ ОУЧАЩЕЄ

Граматиці М. Смотрицького 400 років

Подано основні біографічні відомості про М. Смотрицького, здобуття ним освіти на батьківщині та закордоном. Схарактеризовано наукову і педагогічну діяльність вченого-філолога, його працю «Граматика славенския правилное Сунтама», яку було видано 1619 р., її вплив на подальшу долю граматичної думки в східнослов'янському та європейському мовознавстві.

Ключові слова: церковнослов'янська мова, суспільна полеміка, католицизм, православ'я, внутрішні потреби в розвитку церковнослов'янської мови, новаторські риси граматики, основоположник вітчизняного мовознавства.

Серед низки ювілейних дат цього річ особне місце посідає «Граматика» старослов'янської мови Мелетія Смотрицького, якій виповнилося чотири століття. Це перше повне видання граматики церковнослов'янської мови в українській редакції (1619).

Мелетій Смотрицький був однією з найяскравіших постатей в українській історії початку XVII ст. — талановитий письменник, мовознавець, священник, доктор медицини, ерудит із всебічною європейською освітою, який завжди дбав про долю свого народу. Народився Мелетій Смотрицький (Максим Герасимович) на Поділлі в містечку Смотричі в небагатій православній українській родині. Біографи називають різні дати його народження, переважно 1577 — 1579, хоч деякі дослідники переконані, що датою народження треба вважати 1572 рік. Його батько Герасим Смотрицький був ректором славетної Острозької академії, знаним письменником-полемістом, який разом

© П.І. БІЛОУСЕНКО, 2019

з Іваном Федоровим редагував та видрукував Острозьку Біблію. Початкову освіту М. Смотрицький здобув в Острозькій школі від батька — знавця церковнослов'янської мови й грека Кирила Лукаріса (згодом ректора Острозької школи, а пізніше — Константинопольського патріарха). Тут він мав змогу досконало вивчити церковнослов'янську і грецьку мови. Продовжив навчання в єзуїтській Віленській академії. В українському суспільстві слово «єзуїтський» нерідко асоціюється зі зрадою, підступністю, нехтуванням нормами моралі для досягнення певної мети. Однак єзуїтське шкільництво в другій половині XVI — на початку XVII ст. цілком відповідало культурним потребам української шляхти. Добре знання латини, набуття риторичних умінь, знайомство з писемною спадщиною античності — усе це було необхідним для української еліти. Тому через місцеві єзуїтські школи, за підрахунками істориків, пройшло близько 2,5 — 3 тис. українських юнаків. Пізніше М. Смотрицький поїхав за кордон для завершення освіти, де слухав лекції в добре знаних європейських університетах (Вроцлавському, Лейпцизькому, Віттенберзькому й Нюрнберзькому). Тут здобув усебічну класичну освіту. За кордоном він ознайомився з ідеями Реформації, античною культурою, філософами та письменниками епохи Відродження. Крім цього, вивчив чимало мов, серед яких і давньоєврейська, арамейська та давньогрецька. Він став одним із найосвіченіших людей свого часу. Тут же захопився протестантською ідеологією М. Лютера, який із 1508 р. працював викладачем у Віттенберзькому університеті, див. докладніше [10: 9 — 10]. Під час поїздки в Рим М. Смотрицький на власні очі побачив розтлінність римсько-католицького кліру, на основі чого опублікував тези-звинувачення, де висловив незгоду з догмами католицької церкви.

Повернувшись до рідного краю (1604), М. Смотрицький деякий час працював ректором Києво-Братської школи, де викладав латину. Та 1617 р. він знову їде до Вільна, де й прийняв чернецтво під іменем Мелетій.

М. Смотрицький увійшов в історію українського мовознавства як поліглот і автор кількох шкільних підручників: у 1615 р. в Кельні він опублікував граматику грецької мови, у 1617 — 1620 рр. створив «Лексикон» (словник) церковнослов'янської та грецької мов, узяв участь у написанні «Букваря языка словенского» (1618). Вершиною наукової діяльності М. Смотрицького стала лінгвістична праця «Грамматика» (повна назва — «Грамматика славенския правилое Свнтагма»), яку було видано 1619 р. в м. Єв'ї біля Вільна в маєтку князя Богдана Огинського. Вона є видатною пам'яткою слов'янської граматичної думки, послугувала основою церковнослов'янської граматичної науки на наступні два століття. Ця праця зазнала багато переробок і перекладів. Її неодноразово перевидавали (Вільно, 1629; Кременець, 1638, 1648; Москва, 1648, 1721), часом із додатковими статтями про важливість вивчення граматики. Вона справила значний вплив на розвиток східнослов'янської філології і викладання граматики в школах, її було покладено в основу низки наступних слов'янських граматик, виданих за кордоном — Вільгельма Лудольфа (Оксфорд, 1696), Іллі Ко-

півевича (Амстердам, 1706), Павла Ненадовича (Римник, 1755), Стефана Вуяновського (Відень, 1793) й Авраама Мразовича (Відень, 1794) та ін.

Багато десятиліть «Граматика» слугувала основним посібником для вивчення церковнослов'янської мови (яка на той час була літературною мовою) і відіграла значну роль у її засвоєнні в тій редакції, у якій вона тоді функціонувала в Україні та Білорусії.

Після повернення на батьківщину М. Смотрицький активно вступив у суспільну полеміку — став на захист прав упослідженої в Речі Посполитій українсько-білоруської православної церкви. Римська церква від античного періоду користувалася незаперечним авторитетом, а так звані Вселенські собори — з'їзди представників вищого духовенства — були важливим засобом християнської церкви за зміцнення своєї влади: там виробляли церковні догмати і церковне право, вели боротьбу проти ересей, за єдність церкви. Однак на заході та сході Європи були різні особливості соціально-економічного та соціально-політичного становища церкви. На заході феодальні відносини розвивалися досить швидко, існувала політична роздробленість, римський папа та його церковне оточення були політично самостійними і незалежними. На сході ж феодальні відносини розвивалися повільно, існувала політична централізація, константинопольський патріарх та його церковне оточення були політично несамостійними, залежними від світських властей. Назрівала боротьба римського папи та константинопольського патріарха за владу над усією християнською церквою. Вселенський собор 381 р. був представлений головно східними церквами. В актах цього собору стверджувалося, що «Константинопольський єпископ має переваги честі після Римського єпископа, оскільки Константинополь є «Новий Рим». Після 1054 р. було засновано Константинопольську архієпископію, а згодом — і піднесення її як столичної. Відбувся розкол християн на західну католицьку і східну православну церкву (його ще називають Великою Схизмою), див. докладніше про причини розколу в [3: 70 — 82]. Католицизм уважає канонічною лише Біблію, написану латинською мовою, богослужіння й релігійні обряди в католицькому культі здійснювали латинською або грецькою мовами, незрозумілими для більшості вірян. Візантія ж дозволяла проповідувати християнство рідною мовою. Це стало одним із вагомих чинників, чому князь Великої Моравії Ростислав вирішив спертися на союз із Візантією, у якій сподівався знайти могутнього союзника в боротьбі з германськими імператорами. Літописи повідомляють, що до правителя Київської Русі зверталися проповідники ісламу, іудаїзму, західного «латинського» християнства (католицизму), але князь Володимир після бесід із «грецькими філософами» зупинився на православ'ї і в 988 р. прийняв християнство за грецьким обрядом та зробив його державною релігією Київської Русі.

Полеміка з хулителями православ'я в перші десятиліття XVII ст. була вельми актуальною і популярною. У часи Реформації, Контрреформації та Просвітництва набуло небаченого розвитку книгодрукування

і шкільництво. Православна церква часто ставала об'єктом нападок у багатоконфесійній тоді Речі Посполитій з боку авторів інших християнських конфесій. Оминаючи низку претензій католиків до православ'я, зупинимося на висловленій у третій частині книги польського римо-католицького священника, полеміста, проповідника Петра Скарги «Про єдність Церкви Божої» думці, де йдеться про літургійну мову Руської Церкви: «До того дуже тебе ошукали греки, руський народе, що, даючи тобі святу віру, не дали своєї грецької мови. Вони натомість наказали задовольнитися цією слов'янською, щоб ти ніколи не дійшов до справжнього розуміння й науки. Є бо тільки ці дві мови, грецька й латинська, що на них свята віра поширилася й прищепилася по всьому світу, і поза цими мовами ніхто в ніякій науці не може бути досконалий, а тим більше в духовній, у науці святої віри. Це не тільки тому, що інші мови безупинно змінюються й не можуть мати слави людського ужитку (бо не мають своїх певних граматик і словарів), тільки ті дві завжди однакові й ніколи не змінюються), але також і тому, що тільки на тих двох мовах побудовані науки і їх не можна добре перекласти на інші мови. Зі слов'янської мови ніколи ніхто не може бути вченим. А вже тепер майже ніхто не розуміє її добре. Бо ж немає на світі такого народу, котрий говорив би нею так, як є в книгах; а також вона не має та вже й не може мати своїх правил, граматик і словників для викладання. І тому то ваші попи мусять удаватися за перекладом до польської мови, коли хочуть щось розуміти по-слов'янськи: бо ж вони доктори тільки устами та в читанні. Й іншої школи читання, здається, не мають. І це ж їх досконалість в усій науці на всі духовні стани! Звідси постають неуцтво й помилки без краю, коли сліпі ведуть сліпих» [5: 90]. 1569 р. відбулася Люблінська унія — угода про об'єднання Королівства Польського та Великого князівства Литовського в єдину федеративну державу — Річ Посполиту, що була затверджена в місті Любліні 1 липня 1569 р. У Речі Посполитій, як і в усіх Західноєвропейських країнах в середні віки, мовою культури була латинська зі схоластичним обробленням граматичного складу й лексики. Щоб боротися з ворогами їхньою зброєю, треба було церковнослов'янську мову довести до такого ж рівня граматичного оброблення, якою була латинська мова [6: 82]. За словами дослідників, у морі неграмотності, «яке розташувалося на території Великого князівства Литовського, у середні віки з'явилися маленькі острівці культурного життя — українські та білоруські міста. Зародження світського напрямку паралельно із церковним було зумовлене економічним піднесенням, коли назріла потреба у здобутті знань світського характеру» [6: 83]. М. Смотрицький як патріот православ'я мусив відреагувати на такі закиди. Його полемічні твори набули величезної популярності і в рукописних копіях поширювалися в Україні та Білорусії. Книгу «Тренос або плач Східної церкви» (1610) дослідники називали «візитною карткою» творчості М. Смотрицького його найвидатнішим літературним твором. Сучасники порівнювали цю працю автора з творами Івана Золотоустого — архієпископа Константинопольського —

одного із трьох Вселенських святителів, разом зі святителями Василем Великим і Григорієм Богословом, його називали обранцем віри і «стовпом православ'я», а книгу сприймали майже як святу й пророчу.

Назрівали внутрішні потреби і в розвитку церковнослов'янської мови. М. Смотрицький, який уже набув досвіду роботи з граматичним матеріалом, у складних умовах боротьби православних слов'ян за право мати власну віру і мову 1919 року опублікував «Граматику». Український мовознавець В.В. Німчук підготував до видання цю пам'ятку (1979) і дослідив її. Він зазначав, що «Грамматіка славенскаї правилноє Свнтагма» — один із найвидатніших творів давнього слов'янського мовознавства. Його написав молодий учений, добре обізнаний із тодішньою європейською та вітчизняною граматичною наукою і з церковнослов'янськими текстами, досвідчений педагог, що викладав церковнослов'янську мову у школах Вільна, Острога, Києва [10: 22]. Праця М. Смотрицького вийшла у світ тоді, коли шкільна освіта на Україні й у Білорусії досягла значних успіхів, було опубліковано кілька посібників для вивчення мови, між ними «Грамматіка доброглаголиваго еллинословенскаго языка» (1591) й «Грамматіка словенска» Л. Зизанія (1596). Про чистоту, правильність церковнослов'янської мови в названих посібниках (у них як паралельні і навіть як основні форми нерідко наведені українські), безсумнівно, точилися суперечки [Там само: 27].

Російські дослідники стверджували, що «Грамматика» є епохою в історії творення нашої (російської — П. Б.) мови, вона була путівницею Ломоносова під час його спостережень над властивостями російського слова [5: 206]. «Грамматика» М. Смотрицького стала для Ломоносова «воротами його вченості», «тому, що в цій книзі були вперше узагальнені відомості з логіки, граматики, стилістики, риторики, правопису й вимови церковнослов'янських текстів. Такий повний опис фактів церковнослов'янської мови на тлі особливостей східнослов'янських мов (російської, української, білоруської) створив основу для формування Ломоносова як мовознавця» [8: 51].

М. Смотрицький перший в історії українського мовознавства дав повний курс граматики (що «єсть извѣстное художество бл҃го и гл҃ати и писати оучащее») в її тодішніх основних частинах: «Орфографія, Етимологія, Свнта҃҃іс, Просодія». Під впливом праці Л. Зизанія він розпочинає виклад граматики у формі запитань і відповідей: **Ч о е с ъ о ѡог афїа, Ч о е с ъ писма.** Але цей спосіб подання матеріалу застосовано лише на початку пам'ятки. «Грамматика» М. Смотрицького складається з «Орфографії», «Етимології» (морфологія), «Синтаксису» та «Просодії» (правила віршування). Це так само своєрідна книга, як і «Тренос», хоч писав її не палкий полеміст на злобу дня, а універсально освічений учений. Книга поєднала риси наукової праці й методично блискучого (для тої епохи) шкільного підручника. Цікаві в цьому плані міркування автора про методику викладання мови, його передмову вважають цінним документом педагогічної та методичної думки XVII ст. [10: 27].

У теоретичній частині М. Смотрицький спирався на європейські лінгвістичні теорії XVI — XVII ст. Учений прирівнював слов'янську мову до класичних, за модель обрав граматики грецької і латинської мов. Це спровокувало декого із дослідників творчості мовознавця вважати його «справним компілятором» [9: 46]. Численні дослідники творчості М. Смотрицького дійшли висновку, що в написанні своєї праці він користувався грецькою граматиною відомого візантійського вченого К. Ласкаріса, грецькою й латинською граматиною визначного німецького гуманіста Ф. Меланхтона та латинською граматиною славетного португальського філолога Е. Альвара. Є. Макарушка припускає, що М. Смотрицький міг використати й грецьку граматику М. Крузія. Свої припущення Є. Макарушка обґрунтовує численними зіставленнями визначень М. Смотрицького з дефініціями зазначених авторів. У синтаксисі М. Смотрицький ішов переважно за Ф. Меланхтоном [9: 40 — 49]. Треба брати до уваги й те, що помітний вплив на М. Смотрицького мали й українські попередники: львівська «Грамматика доброглаголиваго еллинословенскаго языка» (1591) та «Грамматика словенска» Л. Зизанія, із якими він, безперечно, був ознайомлений. Дивно було б, якби талановитий письменник, український учений-філолог, ерудит, людина всебічної європейської освіти не брав за джерело своєї праці граматичні твори попередників, хоч «мав глибшу, ґрунтовнішу лінгвістичну підготовку і загальну освіту, ніж його попередники» [10: 30]. Однак йому не вдалося відійти від зразків класичних мов. У зв'язку з цим варто навести цитату В.В. Німчука з книги П.С. Кузнецова: «Важко на перших порах усвідомити всі граматичні особливості рідної мови або близької до неї церковнослов'янської книжної мови людині, що здобула граматичне виховання на базі класичних мов: дуже сильна граматична традиція» [7: 13].

Дослідники виявили низку новаторських рис «Граматики» М. Смотрицького. Назвемо найголовніші:

— перший в історії українського мовознавства дав повний курс церковнослов'янської мови в прийнятих тоді частинах: «Орфоґрафіа, Етмологіа, Свнтаґіс, Просодіа». Кодифікував церковнослов'янську мову східнослов'янської редакції. За її нормами поступово було впорядковано всі церковнослов'янські тексти на сході і півдні Славії. Через друківані церковнослов'янські тексти норми набули загального поширення й понині функціонують у конфесійному вжитку. Уперше було чітко відділено церковнослов'янську мову від живих слов'янських, проте східнослов'янський характер норм М. Смотрицького позитивно вплинув на усталення орфоґрафії та пунктуації староукраїнської літературної мови;

— увів нову літеру на позначення дзвінкого проривного задньоязикового приголосного ґ, узаконив уживання букви й;

— визначив правила вживання літер на позначення голосних і приголосних, уживання великої букви, розділових знаків, правила переносу тощо. Багато з його правил орфоґрафії та пунктуації чинні в сучасній українській літературній мові;

— виділив вісім частин мови. Уперше визначив як частину мови «междометіє», вилучивши з переліку й опису частин мови не властивий слов'янській системі артикль. Йому ж належить і термін «междометіє»;

— першим виділив як категорію дієприслівник і назвав його «дієпричастієм»;

— відкрив у слов'янському відмінюванні місцевий відмінок, який назвав «сказательний падеж»;

— іменники поділив на п'ять «склоненій» — відмін, які в основних рисах у шкільних граматиках збережено донині;

— уперше описав відмінювання прикметників і числівників;

— запропонований ним принцип поділу дієслів на дієвідміни зберігся у східнослов'янських граматиках і в наш час;

— першим надав докладний опис розрядів незмінних частин мови й вигуків, виклав синтаксис церковнослов'янської мови;

— збагатив слов'янську мовознавчу термінологію.

До окремих положень подамо деякі пояснення й уточнення.

М. Смотрицький у церковнослов'янській мові нарахував 40 літер, однак фактично навів 47, оскільки він кваліфікував окремі літери як варіанти інших, зокрема **г** чи **г̃**; **ѕ**, **з** чи **ξ**; **оу** чи **у**; **є** чи **іє**; **ю** чи **ѣ**; **ѧ** чи **Ѧ**; **о** чи **ѡ**. Наголошено, що для передання того самого звука чи звукосполучення вживалося два або три знаки. Помилково ототожнено літери **г** і **г̃**, що позначають різні звуки.

У «Граматиці» М. Смотрицького немає розрізнення букви і звука. Він пише: **Раздѣляю сѧ писмена на Гласнаѧ, и согласнаѧ**. Це свого часу помітили дослідники. Але заважимо, що навіть у правописах української мови першої половини ХХ ст. іноді трапляються некоректні формулювання з поплутуванням звуків і букв, часом із методичних міркувань, щоб уникнути занадто громіздких словесних конструкцій.

Голосні — *а, е, и, ї, о, ѓ, ѡ, ѣ, ѡ, ѡ* (їжиця) — автор ділить на «самогласнаѧ», без яких не може бути складу (сюди віднесено всі, крім *ѓ, ѣ*), та «припражногласнаѧ» *ѓ* і *ѣ*, що «сама собою гласа издати не могутъ». Після занепаду зредукованих *ѓ* і *ѣ* не позначали окремих звуків, а вказували на твердість чи м'якість приголосних: «въ слога(х) же согласны(м) припраже(н)на, ѣ / оубо дебѣлоє, ѣ / же тонкое ѡкончаніє, творять. якѡ, часть, часть: кровь / кровь: ядь / ядь» та ін. За аналогією до грецької мови (згадаймо гекзаметр) автор поділяє голосні звуки на довгі та короткі, хоч у живій українській мові XVI — XVII ст. голосні за короткістю і довготою не розрізняли.

М. Смотрицький звернув увагу на змінні (измѣнаемаѧ) приголосні, тобто вказав на їх чергування в іменникових і дієслівних парадигмах. Він рекомендував вимовляти українське **и**, а не **і** на початку слова, де перед **и** початковим може з'являтися приставний приголосний, що засвідчено в подільських говірках.

Автор увів низку орфографічних правил: він із повагою ставився до орфографічної традиції, регламентував написання запозичених із грецького правопису літер, великої літери, нарядкових літер, уживання **ѣ** і **ѡ**.

Багато пише М. Смотрицький про місце різних типів наголосу. «Теорія автора базується на грецькій системі, штучно перенесеній на слов'янський ґрунт, і не відбиває властивостей слов'янської системи наголошування» [10: 38].

М. Смотрицький чітко виклав параграф про розділові знаки, знаки переносу, уживання вставних слів, знаків у кінці питальних і окличних речень. Наприкінці першої частини йдеться про скорочене написання слів, правила вживання титл.

У другому розділі «Ω етѣмологїи» (сучасне морфологія) він виділив традиційні частини мови: «Има», «Мѣстоименїє», «Глаголь», «Причастїє», «Нарѣчїє», «Пре(д)логъ», «Союзъ», «Мє(ж)домєтїє».

Описана М. Смотрицьким морфологічна система близька до старослов'янської пізнього періоду, але в ній спостерігаємо певну кількість українських елементів. Автор постав оригінальним граматистом-теоретиком слов'янської системи. У цьому не мав собі рівних у слов'янській філології аж до другої пол. XVIII ст. Його досягнення використовують і тепер.

Наявність двох літературних мов: церковнослов'янської і простої руської, які конкурували між собою, спричинила новий тип лінгвістичного опису граматики: систематизацію мовних елементів і правил їх вибору на відміну від презентації норми у зразкових текстах.

Унормувальну позицію М. Смотрицького визначає прагнення кодифікувати специфічні книжкові конструкції, зафіксовані в біблійних і богослужбових текстах, що належать до вищого страту конфесійної літератури і представляють зразкову мовну норму [2: 13]. З огляду на це він рекомендує читати різноманітні тексти, писані «чисты(м) языкомъ Славєнскимъ», причому потрібно вивчати й словниковий склад мови. М. Смотрицький уважає, що «діалектъ в(ъ) звыклой школьной розмовѣ Славєнскїй межи тщателми по(д) каран(ь)емъ» повинен бути «захованъ», отже діти мають у школі розмовляти «словенороською» мовою. Учений усвідомлює, що «Славєнскїй языкъ» у його часи був занедбаний. Учителі відповідають за те, щоб їм «повѣрєны дѣтки... лѣтъ своихъ / и часу... надаремнє не тратили» [10: 28].

Біографи констатували, що М. Смотрицький був маловідомою особою порівняно з іншими представниками епохи через непослідовність його поглядів, що неоднозначно сприймали в суспільстві. Його вчинки часто засуджували незалежно від об'єктивних причин [6: 158 — 160]. Проте велич його особистості важко було зрозуміти через стереотипи в осмисленні багатогранності життя в різних епохах. М. Смотрицький не ховався від світу, що активно змінювався, він дотримувався гуманістичних поглядів на суспільство.

Після опублікування і триумфального поширення «Граматики» М. Смотрицького вже ніхто не наважувався нападати на церковнослов'янську мову, уважати її непорядкованою, нікому не спадало на думку повторити слова Петра Скарги «Зі слов'янської мови ніколи ніхто не може бути вченим. А вже тепер майже ніхто не розуміє її добре». Книга М. Смот-

рицького стала зняряддям культурного єднання слов'ян. Аналіз «Граматики» і з'ясування її ролі в подальшому розвитку граматичної думки в Україні, Росії та Білорусії дає підстави вважати Мелетія Смотрицького основоположником вітчизняного мовознавства [10: 111].

ЛІТЕРАТУРА

1. Ботвинник М.Б. Лаврентий Зизаний. Минск, 1973.
2. Грамматика Лаврентия Зизания и Мелетия Смотрицкого. Сост. подг. текста, научный комментарий и указатели Е.А. Кузьминовой; предисл. Кузьминовой, М.Л. Ремневой. Москва, 2000.
3. Гусар М.А. Розкол Вселенської Церкви 1054 р. та спроби його подолання в Західній Європі. *Записки Львівського медієвістичного клубу*. Вип. 1. 2016. С. 70 — 82.
4. Карташев А.В. Вселенские Соборы. Париж, 1863. Глава: *II Вселенский собор в Константинополе 381 г.* С. 92 — 393.
5. Каченовский М.Т. Исторический взгляд на грамматику славянских наречий. *Вестник Европы*. 1817. Ч. 93. № 11.
6. Крالیук П. Духовні пошуки Мелетія Смотрицького. Київ, 1997.
7. Кузнецов П.С. У истоков грамматической мысли. Москва, 1958.
8. Лопушанская С.П. О вратах учености. Волгоград, 1998.
9. Макарушка О. «Грамматика» Мелетія Смотрицького. Ленинград, 1908.
10. Німчук В.В. Мелетій Смотрицький. Грамматика. Київ, 1979.
11. Прокошина Е.С. Мелетий Смотрицкий. Минск, 1966.
12. Сублиный Орест. Україна: історія. Переклад з англійської Ю. Шевчука. Київ, 1992.

REFERENCES

1. Botvinnik, M.B. (1973). Lawrentiy Zizaniy. Minsk (in Rus.).
2. Grammar of Lawrence of Zizania and Meletia Smotrytsky. (2000). Sost. Podg. of the text, scientific commentary and indexes of E.A. Kuzminova; M.L. Remneva. Москва (in Rus.).
3. Hhusar, M.A. (2016). The split of the Universal Church in 1054 and attempts to overcome of it in Western Europe. *Notes of the Lviv Medieval Club*, 1, 70 — 82 (in Ukr.).
4. Kartashev, A.V. (1863). Ecumenical Councils. Chapter: *II Ecumenical Council in Constantinople 381 year*. P. 92 — 393. Paris (in Rus.).
5. Kachenovsky, M.T. (1817). Historical look at grammar of Slavic adverbs. *The Herald of Europe*. Part 93. No. 11 (in Rus.).
6. Kraliuk, P. (1997). Spiritual Search of Meletiy Smotroitsky. Kyiv (in Ukr.).
7. Kuznetsov, P.S. (1958). The origins of Grammatical Thoughts. Москва (in Rus.).
8. Lopushanskaya, S.P. (1998). On the Gates of Scholarship. Volgograd (in Rus.).
9. Makarushka, O. (1908). "Grammar" by Meletii Smotrytskyi. Leningrad (in Rus.).
10. Nimchuk, V.V. (1979). Meletiy Smotrytsky. Grammar. Kyiv (in Ukr.).
11. Prokoshina, E.S. (1966). Meletiy Smotritsky. Minsk (in Rus.).
12. Subtle Orestes. (1992). Ukraine: History. Translated from English by Yu. Shevchuk. Kyiv (in Ukr.).

Статтю отримано 26.11.2019

P.I. Bilousenko

Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

ЄСТЬ ИЗВѢСТНОЕ ХУДОЖЕСТВО БЛ҃ГѠ И ГЛА҃ТИ И ПИСАТИ ОУЧАЩЕЕ

Grammar of M. Smotrytskyi 400 years

The main milestones of the biography of M. Smotrytskyi, one of the most striking figures in the Ukrainian history of the beginning of the seventeenth century, are presented. — a talented writer, linguist, humanist, erudite man with a comprehensive European education who has always cared about the fate of his people. The main stages of his education at home and abroad are described. The activity of Meletii Smotrytskyi after returning to his native land at teaching work is revealed.

Reasons for why, after returning home, Smotrytskyi actively became involved in public polemics — he stood up for the rights of the Ukrainian-Belorussian Orthodox Church inherited from the Commonwealth. In the west and east of Europe there were various peculiarities of the socio-economic and socio-political situation of the church. In the west, the pope and his church community were politically independent and independent. In the east, there was political centralization, and the Patriarch of Constantinople and his church environment were politically independent, dependent on secular authorities. The struggle of the Roman pope and the Patriarch of Constantinople for power over the whole Christian church was ripe. After 1054, the Archdiocese of Constantinople was founded, and subsequently — its elevation as the capital. There was a split of Christians into the Western Catholic and Eastern Orthodox Church. Catholicism considered canonical only the Bible which was written in Latin, worship and religious practices in the Catholic cult were performed in Latin or Greek languages, which are unintelligible to most believers. Byzantium also allowed to preach Christianity in their native language. This became one of the important factors why the prince of Greater Moravia Rostislav in the second half of the XI century decided to lean on an alliance with Byzantium, in which he hoped to find a powerful ally in the fight against the German emperors.

Polemical with detractors of Orthodoxy in the first decade of the XVII century Bula Velmi relevant and popular. The article has been inspired by the words of a Polish Roman Catholic priest, polemicist Petr Skarga, who can't say the words "I'm my Nicola" according to the right science. Tilki Greek and Latin holy vira expanded and clings to all the light. Slovyanska Mova is not the same as the mother of her own rules, grammar and vocabulary for the weekend. Smotrytskyi, like a patriot of Orthodoxy's, having mused vidredaguvati on such a cast. Win already having collected more robots with a grammatical material, in the folding minds of the struggle of the Orthodox words'yans for the right to mothers I have the right to speak in 1619 in Moscow, I've read the book "The grammar is correct" with the help of the words of the koyansk linguistic thought, the basis of church words of the ян yan grammatical science. The article has commented on the low innovative rice "Grammar" by Meletii Smotrytskyi.

After entering into the light and triumphal extension of "Grammar" M. Smotrytskyi didn't even dare to attack the church's word Movement. The book of M. Smotrytskyi became famous for the cultural Slavs of the Slovenian. All of them must be presented to meletiy Smotrytskyi as the founder of the great cognition.

Keywords: *M. Smotrytsky's education, Ukrainian-Belorussian Orthodox Church, split of Christians, Catholicism, religious controversy, Orthodoxy patriot, right to one's own faith and language, innovative features of "Grammar" M. Smotrytskyi, founder of national linguistics.*